Міністерство освіти України
Рівненський державний гуманітарний університет
Рівненський інститут слов'янознавства
Київського славістичного університету
Міжнародний економіко-гуманітарний
університет ім. С.Я. Дем'янчука

Слов'янські мови та літератури: історія, сучасний стан та перспективи розвитку

Матеріали міжвузівського семінару

Рівне – 2007

ББК 80.4
С 48
УДК [811 + 82] = 16

Слов'янські мови та літератури: історія, сучасний стан та перспективи розвитку. Матеріали міжвузівського семінару. – Рівне: РДГУ, 2007. – 238 с.

У збірнику вміщено статті з актуальних проблем славістики викладачів та студентів – учасників Міжвузівського славістичного семінару. Основні теми поданих публікацій стосуються питань історії, сучасного стану та тенденцій розвитку слов'янських мов і літератур (зокрема української, російської, польської та чеської), а також методики їх викладання.

Упорядники - кандидат філологічних наук, доцент
Самборська І.М.
кандидат філологічних наук, доцент
Сербіна Т.Г.

Відповідальний за випуск - кандидат філологічних наук, доцент
Сербіна Т.Г.

Друкується за рішенням Вченої ради
Рівненського державного гуманітарногоуніверситету
(протокол № 3 від 26 жовтня 2007 року)

Матеріали публікуються в авторській редакції.

2. Степун Ф.И. Иван Бунин / Встречи. – М., 1998 – С. 90-103.
3. Михайлов О.Н. Строгий талант: И. Бунин: жизнь, судьба, творчество. – М., 1976.
4. Курляндская Г.Б. Авторская позиция И. Бунина в Романе „Жизнь Арсеньєва” //Материалы научной конференции - Орел, 1974 – С. 35-66.
5. Никулин Л.В. Роман или автобиография?: „Жизнь Арсеньева” И. Бунина //Москва. – 1961. - № 7. – С. 146-148.
6. Штерн М.С. В поисках утраченной гармонии: Проза И. А. Бунина 1930-1940гг. – Омск, 1997.
7. Саакянц А.А. Проза позднего Бунина. – М., 1998.
8. Бунин И.А. Жизнь Арсеньева/ Бунин И.А. Собр. соч. В 6 т. – Т. 4. – М., 1993-2000. – С. 25-185.
9. Вейдле В.В. На смерть Бунина//И. А. Бунин. Pro et contra. – СПб., 2001. – С. 419-425.

Хмель В.А.
(Рівненський державний гуманітарний університет)

СОЦІАЛЬНІ Й ФІЛОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТВОРЕННЯ АНТИРЕЖИМНОГО ФОЛЬКЛОРУ

У культурному просторі світових спільнот словесна творчість займає одне з вагомих місць. Вона засвідчує необмежену фантазію народної душі з одного боку, з іншого – нерідко виражає актуальні для частини чи й цілого суспільства думки. Історія фольклору переконує, що народна словесність втілювала суспільну думку ще з давніх часів. У ній простежувалась інформація не лише про конкретні події і пов’язані з ними ситуації, але й їх оцінка, що нерідко ділила спільноту на прихильників та опонентів. Архетипна диференціація соціального світу сягає міфологічної доби: усе починалося з хаосу. Міфологема Хаосу частково трансформувалась у Космос. Об’єктивовані людиною у божества міфічні сили по-різному діяли у конкретних природних чи соціальних обставинах та ситуаціях. Уже в сформованих ритуалах та діях можна спостерігати деякі імітативні поведінкові типи божеств різного плану, яких можна сприймати як аналогічні проекції спільнотної поведінки. Відомо, що неодмінною складовою ритуальної дії було слово. Як

номінанта ритму, а головно – думки, співане чи декламоване, воно несло спільнотну ідею виконавця. Змінювались суспільні епохи – змінювались й ідейні пріоритети. Вагомо, що у фольклорі різних народів однаково простежується диференціація думок, втілених у народнословесних зразках.

Олександр Білецький у передмові до українського видання Арістофанових комедій, звертаючи увагу на генезу жанру, закоріненого в обрядовій суперечці двох хорів, зазначає, що вони представляють змагання і своєрідну помсту сміхом: "помста сміхом утримує від інших способів розправи, може, і неможливої, якщо супротивник сильніший"[1,6-7]. Предметно, що ядром такої своєрідної помсти є слово. Як знак воно несе певне семантичне навантаження, у контексті з іншими воно складає смисл мовленого. У фольклорному тексті – нерідко втілює прагматичну ідею спільноти, або й усього людства.

З розвитком фольклорних жанрів, еволюцією суспільних відносин слово вагомішало також. У жанровопоетичній формі, складене мудрим народним творцем, воно могло консолідувати чи диференціювати, тобто, структурувати суспільство згідно з його уподобаннями чи переконаннями. Подібне гуртування словом простежується уже в античну добу. Скажімо такими були інвективні пісні землеробів, солдат, а також ямби давніх греків [2,100]. У календарному фольклорі слов'ян не менше спірних насмішкуватих мотивів, що можуть сприйматсь не лише як протестні, але і як опозиційні до існуючого суспільного ладу чи політичного режиму. І тут дуже просте пояснення: у фольклорі досить промовисто відбивається історія народу.

Соціальна, національна боротьба кожного народу, а українського зокрема, нерідко стає ідейною основою обрядових фольклорних жанрів, у яких прямо чи опосередковано простежується суспільна диференціація: *"У шпаковому селі заспівали молодці, / Дивіться наш війт з коршми манджає, / Писар його тримає..."* Фрагмент відомої бойківської колядки через усталені моральні норми занижує статус сільської влади. Хоч змістовно її можна сприймати і як гумористичне зображення особи, проте, все-таки, особи, що представляє <u>владу</u> (!). Відомий по всій території України та за її межами колядковий текст "Сумний святий вечір..." усім змістом виражає заперечення влади, за якої домінує людське страждання: *"Сумний святий вечір / В сорок*

сьомім році: / по всій нашій Україні / плач на кожнім кроці. // Людей повбивали, / села попалили." "...- Тато у могилі, / Брати у Сибірі / Споминають святий вечір / В нашій славній Україні." Безсумнівно, реалістичний текст колядки поділяв суспільство на опонентів і прихильників соціалістично-сталінського режиму. Популяризації тексту сприяли не лише ідейно-змістовий аспект, але й точно підібрана лексика, емоційно напружені родинні ситуації, як-от: *"Найменша дитина / Мами ся питає: / - Мамо, мамо, де наш тато, / Чом не вечеряє?"* – що співпадали із долею багатьох українських родин.

Під час воєнних лихоліть в суспільному середовищі виділялись різні політично зорієнтовані спільноти, однією з яких була Українська повстанська армія (УПА). ЇЇ літопис засвідчує немалий фольклорний пласт. Вартий уваги перефразований інваріант колядкового тексту "Нова радість стала", що виник і функціонував в обмеженому часопросторі Другої світової війни:

Нова радість стала, як УПА повстала,
Яка підлих комуністів знищила чимало.

Ой ти, Христе-Боже, і ти УПА, тоже,
Борони нас від вивозу – нам і тут є гоже.
Лихая година в нас панує нині,
То вже скоро народиться воля України [3,370] .

Новотвір не лише підсилює антагонізм воюючих сторін, але й ототожнює воїнів УПА із справедливістю та останньою надією на визволення від тоталітарних режимів. Рецептивне поле тексту має вагомі опорні лексеми: *"радість"* та похідне від *"підлість"*, які й створюють основне антагоністичне значення. Натомість *"Христе-Боже"* і *"УПА"* як сакральне і профанне не розділяються, а разом підсилюють загальнонародне прагнення здобути волю. Метафоричне ущільнення часу – *"лихая година"* – прогнозує скороминучість лихоліття, що й стверджується оптимізмом останнього рядка.

Не менше антирежимних текстів є у складі фольклорного ліро-епосу, особливо серед репертуару історичних пісень та дум. Драматичну історію побутування, трагічну розповідь про події донесла українська "Дума про голод". Складена кобзарем Євгеном Мовчаном у роки голодомору, вона надовго залягла в особистому архіві І.Бугаєвича [4,58]. За час політичного табу на сам факт

голодомору текст думи міг бути доказовим компроматом проти особи-творця чи виконавця, а також знавця тексту, оскільки в ньому засуджувався режим сталінської колективізації, здійснюваної ціною тотального голодомору:

Хліб качали, вимітали,
Весь народ сумує,
А "великий голова"
Мов би і не чує,
Він укази іздає:
- Продналог давайте,
Де хочете, там беріть,
Хоч з нігтів колупайте [5,18].

У наведених строфах сконцентровано факти історії. Соціально-політична лексика, промовисті тропи, органічно злиті зі змістом, чітко диференціюють дві сторони суспільства – ідеологів та виконавців сталінсько-більшовицької політики та численного простонароду, яким нічого не лишилось, окрім літотного *"з нігтів колупайте"*. Евфемістична назва політичного вождя – *"великий голова"* – у поєднанні з умовним способом його реакції на всенародну трагедію – *"мов би і не чує"* – підкреслено протиставляє його владний деспотизм смертельно безправному хліборобу. Згадана дума і подібні їй твори були відвертим політичним протестом. В умовах тоталітарного режиму вони довільно не функціонували. Натомість включався інший словесний протест, гумористично-сатиричний за характером, словесно закодований, не завжди публічно зорієнтований, що має жанрову назву – анекдот.

"На думку дослідників, що вивчають народну творчість, підвищена цікавість до політфольклору притаманна перш за все авторитарним країнам. За допомогою кепкування висловлюється протест проти чинної ідеології, і чим ширшою є народна опозиція режиму, тим поширеніші є такі кпини" [6,4]. Політичним вибухом поширювався анекдот під час помаранчевого протистояння 2004 року. Анекдотно-сміхова зброя розділяла авторитарний режим і народно-демократичні устремління українців, конкретизовані у президентсько-кандидатських особах відповідно В. Януковича та В. Ющенка. Вони й стали цетральними персонажами жанру: *"Вірменське радіо питають:*

- *Як звучали б прізвища основних кандидатів, якби вибори відбувалися в Америці?*
- *Янукеррі й Бущенко.*
- *А яби в Росії?*
- *П'янукович і П'ющенко"[6,18].*

Текст алюзійно прозоро констатує прополітичний курс кожного з кандидатів, що в свою чергу свідчить про чітку основну диференціацію суспільства. Щодо тоталітаризму, то його можна окреслити демократичним означенням: у ньому є місце для політично-сміхової зброї.

Через "революційно-помаранчевий" анекдот можна простежити хроніку перебігу майданних подій, розстановку політичних сил, їх всенародну оцінку і в подієвих ситуаціях, і в особистостях. Відповідні приклади: *"Вранці після виборів приходить голова Центральної виборчої комісії до Януковича й каже: - У мене дві новини – хороша й погана. Перша: Вас всенародно обрали президентом. – А яка погана? – За Вас ніхто не голосував"[6];* або:*"В'ячеслав Піховшек: - Здрастуйте! В ефірі телеканал один... зовсім один"[6].*

Антирежимний фольклор 2004 року, генетично пов'язаний з протестними майданами, найчисленнішим з яких був столичний, що складався з представників різних регіонів, навіть національностей. Їх об'єднавчою ідеєю було відстояти свого кандидата у президенти. Свої прагматично-політичні погляди вони втілювали у фольклорних новотворах, у тому числі й анекдотах, які науковці відносять також до міського, постфольклорного явища [7], що має маргінальний характер. Засновані на усній традиції, вони мають ознаки писемності, що проявляється по-різному. Скажімо через рекламне кліше: *"Збери десять відкріпних талонів і виграй тур по виборчих дільницях України"[6,354].* У незвично короткій формі деякі тексти констатують антиномічну неможливість опозиційної сторони: *"Найкоротший анекдот: Янукович – президент"[6,364].* Цей зразок можна сприймати як перефразований інваріант відомого тексту про колобка [8]. Ознаки писемності стосуються і лексики (термінологічної та арго), і синтаксису, а також лаконічності та динамічності думки, багатоємного підтексту. Наприклад: *"Не анекдот, а звичайний умовивід: що в Ющенка на обличчі, те у Януковича в душі"[6,151].*

В переважній більшості анекдоти свідчать про “світоглядні принципи й політичні вподобання опозиційних сторін”, усебічно розкривають соціальні внутрішні і зовнішні аспекти майданної боротьби. Через сміхове, влучно-дошкульне слово, при збереженні здорового глузду вони викликали у реципієнта власні оцінки політичного протистояння, а відтак народно-історичну оцінку боротьби тоталітарного й демократичного режимів в Україні.

У всіх розглянутих зразках антирежимного фольклору можна простежити чітку диференціацію опозиційних сторін, соціальну оцінку конкретним політичним режимам і ситуаціям, а також народні прагнення, що висловлені прямо чи посередництвом лексично-художніх кодів. І в соціальному й лексичному аспектах, і в традиційних, і в новітніх, постфольклорних зразках у традиційній чи інноваційній формах простежуються суголосні прагматичні тенденції: прагнення до гуманістичних ідеалів, до демократії. Слово ж як прокреативна сила у різних семантичних значеннях і синтаксичних конструкціях є їх реалізаційним засобом.

Література

1. Білецький О. Неповторний Аристофан // Аристофан.Комедії/ перекл. Із старого. – Харків:Фоліо, 2002.
2. Див. Фрейденберг О. Поэтика сюжета и жанра. – М.: Лабиринт, 1997.
3. Пісні УПА / зібрав і зредагував Зеновій Лавришин. – Торонто-Львів: Літопис УПА, 1996.
4. Народна творчість та етнографія.- 1990. – № 4.
5. Дожилася Україна… – К.: Український письменник, 1993.
6. Див. Дубинянський М. Тисячі посмішок помаранчевої революції: політичні сатири / Перекл. З рос. М.Ноги. – К.: Факт, 2005.
7. Див. Лисюк Н. Фольклор як політична зброя // Слово і час.- 2005. – С. 65-71.
8. Йдеться про загальновідомий зразок: “Найкоротший анекдот: колобок повісився”, що також базується на антиномії неможливого.

ЗМІСТ

Передмова 3

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Воробьева Л.М. Слово и его значение: к вопросу о внутренней форме слова 6
Чеберяк А.М. Комунікативні ролі автора і адресата у реалізації мовленнєвого жанру „відкритий лист" 9
Мандрик Н.В. Джерела східнослов'янських граматичних традицій (XI – XIII ст.) 13
Самборская И. Н. Функционирование образных архетипов в современном русском языке 17
Сербина Т.Г. Приемы использования логоэпистем в русскоязычных газетах Украины 21
Совтис Н. М. Фонетична й грамматична адаптація українських лексичних запозичень до норм польської літературної мови 26
Смерчко А. А. Авторська трансформація фразеологізмів 29
Кондзеля Е. С. Перформативы как средства выражения побудительности в русском и польском языках 33
Степанова О. І. Про деякі параметри зіставних досліджень (на матеріалі української та російської мов) 37
Мединська Н.М. Вираження семантики дистрибутивності в дієсловах з подвійними префіксами в сучасній українській та російській мовах 40
Шульжук Н.В. Основні питання лінгвістичної теорії діалогу 44
Щербачук Н. П. Особливості функціонування та морфологічне вираження детермінантів у діалогах 48
Вовчук Н.И. Коннотативность поэтических новообразований ... 51
Лукашенко Ю. Національно-культурна специфіка номінацій жінки в польській розмовній мові 57
Ващук К. Емоційно-експресивна лексика у польській пресі 61
Сорока М. Віддієслівні іменники у сучасній польській мові (структурно-семантична та стилістична характеристика) 66
Любінська Н. Парадигматичні відношення дієслів руху в сучасній польській мові 70

Дем'яненко І. Фразеологія польського студентського сленгу (на матеріалі словника Kaczmarek L., Skubalanka T., Grabias S. Słownik gwary studenckiej. -Lublin, 1994) 74
Мичко І. Особливості вживання числівників у конфесійному стилі 78
Глодовська О. Мовні особливості казок О.С.Пушкіна 81
Примак Е. Речевой этикет в письмах А.С.Пушкина..... 86
Кононенко М. Антропонимы в романе М.А.Булгакова «Мастер и Маргарита» 90

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ЛІТЕРАТУР У СВІТОВОМУ КОНТЕКСТІ

Матчук А.Л. Слово як феномен людського буття 96
Гнатів Т. О. „Українська школа" та Юліуш Словацький в контексті українсько-польського пограниччя 102
Миронюк В.М. Особливості хронотопу у творчості Марка Черемшини 105
Старух О.В. Проблема самоідентифікації жінки у повісті Н.Зборовської „Валя" 110
Синевич Б. М. Літературознавчий дискурс 20-х років: тексти і контексти 115
Нестерук С.М. „Неоміфологізм" в контексті художніх пошуків письменників XX століття 125
Матвейчук М.И. Лирическая проза о великой отечественной войне 132
Бєлова С.А. Особливості конфлікту та героя в романах Б.Акуніна 146
Мазяр В.В. Литературные портреты современников Н.А.Некрасова 152
Король О. Ю. Поетика лірико-автобіографічної оповіді в романі І.Буніна „Життя Арсеньєва" 155
Хмель В.А. Соціальні й філологічні аспекти творення антирежимного фольклору 161
Липинская О. «Евгений Онегин» А.С.Пушкина как роман в стихах: традиции и новаторство 167
Дячук І. Своєрідність поетики Йосипа Бродського (1958-1972 років творчості) 173

Басюк І. Проблема злочину і кари в романі М.Булгакова „Майстер і Маргарита” 176
Гончарук О. Гейне в українських перекладах 182

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Груба Т.Л. Проблема мовної особистості в сучасній психолінгвістиці та лінгводидактиці 187
Лещенко Г. П. Проблема формування комунікативної компетенції школярів у російській та українській лінгводидактиці 192
Свірчук Т. І. Проблема статусу соціокультурної компетенції у навчанні мов 197
Овдійчук Л. М. Взаємодія мистецтв на уроках української та зарубіжної літератури 201
Довгалець Л. Реалізація міжпредметних зв’язків на уроках української мови у 5 класах 205
Сухацька Л. Особливості побудови системи вправ з розвитку діалогічного мовлення 211
Колосинська М. Комунікативна гра як засіб реалізації мети і завдань шкільної мовної освіти 218
Хомич Н. Вивчення життя та творчості Ольги Кобилянської у школі на основі особистісно зорієнтованого навчання 222
Шолудько О. Вивчення життя і творчості Василя Стуса у школі із застосуванням методу проектів 227

Відомості про авторів 232

Наукове видання

М а т е р і а л и
міжвузівського семінару
„Слов'янські мови та літератури:
історія, сучасний стан та перспективи розвитку"

Упорядник – **Самборська І.М.**
Відповідальний за випуск – **Сербіна Т.Г.**
Комп'ютерна верстка – **Третяк О.Ю.**

Підписано до друку 21.11.2007 р. Формат 60х84 1/8. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк різографічний.
Ум. друк. арк. 12,05. Обл. вид. арк. 12,05.
Замовлення № 25/1 Наклад 100.

У збірнику вміщено статті з актуальних проблем славістики викладачів та студентів – учасників Міжвузівського славістичного семінару. Основні теми поданих публікацій стосуються питань історії, сучасного стану та тенденцій розвитку слов'янських мов і літератур (зокрема української, російської, польської та чеської), а також методики їх викладання.

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

ББК 80.4
М 34
УДК [811 + 82] = 16

Матеріали міжвузівського семінару „Слов'янські мови та літератури: історія, сучасний стан та перспективи розвитку". – Рівне: РДГУ, 2007. – 238 с.